

**Rapport fra arbeid med studentaktiv FoU
2006-2007:
Tema for FoU-arbeidet:
Tilrettelegging av det kommunale
tjenestetilbudet til barn og unge med
nedsatt funksjonsevne og deres familier
TaKT**

Erna Haug

**Høgskolen i Østfold
Arbeidsrapport 2009:5**

Online-versjon (pdf)

Utgivelsessted: Halden

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Høgskolen i Østfold har en godkjenningsordning for publikasjoner som skal gis ut i Høgskolens Rapport- og Arbeidsrapportserier.

Høgskolen i Østfold. Arbeidsrapport 2009:5

© Forfatteren/Høgskolen i Østfold

ISBN: 978-82-7825-288-8

ISSN: 1503-6677

1	INNLEDNING	3
1.1	HENSikten MED FOU PROSJEKTET:	3
2	TAKT	7
2.1	OPPLÆRINGSPROGRAMMET	8
2.1.1	<i>Målsettingen med opplæringsprogrammet</i>	8
2.1.2	<i>Organisering</i>	8
3	BESKRIVELSE AV FOU PROSJEKT	9
3.1	PEDAGOGISK PLATTFORM FOR FOU-PROSJEKTET	10
3.2	GJENNOMFØRING AV FOU PROSJEKT.....	11
3.2.1	<i>Rekruttering av studenter</i>	11
3.2.2	<i>Rekruttering av veiledere for praksis 3 og praksis 4</i>	11
4	DELTAGELSE OG ERFARINGER FRA FOU-PROSJEKTET	13
4.1	OPPLÆRINGSPROGRAMMET	13
4.2	PRAKSIS 3 OG PRAKSIS 4.....	13
4.3	UNDERVISNING AV MEDSTUDENTER	13
4.4	METODETILNÆRMING I DATAINNSAMLING	13
4.5	ERFARINGER FRA PRAKSISVEILEDERE OG STUDENTER	14
4.5.1	<i>Erfaringer fra praksisfeltet</i>	14
4.5.2	<i>Erfaringer fra studentene</i>	14
5	ER MÅLET NÅDD?	15

REFERANSER

1 Innledning

Høgskolen i Østfold har som mål å styrke sammenhengen mellom undervisning og FOU aktivitet. Dette innebærer et ønske om flere FOU prosjekter med aktiv deltagelse fra studentene (Strategisk plan for Høgskolen i Østfold (2006 – 2013), Årsplan for Avdeling for helse og sosialfag 2006 – 2007). Gjennom Serviceerklæringen for HIØ (2006) og det interne Kvalitetssystemet Beste Practice, beskrives rutiner for at lærerne skal involvere studentene i undervisningen og rutiner for at studentene skal sikres rettigheter til å påvirke. HIØ har gjennom Serviceerklæringen forpliktet seg til å gi studentene en faglig utdanning basert på fleksible og varierte undervisningsformer. Denne rapporten vil gi et eksempel på hvordan disse målsettingene er forsøkt nådd gjennom et FOU prosjekt som er et samarbeidsprosjekt mellom meg som ansatt og tre vernepleierstudenter ved Høgskolen i Østfold, tre kommuner i Østfold og Fylkesmannen i Østfold.

1.1 Hensikten med FOU prosjektet:

1. Å videreutvikle problembasert læring som læringsplattform gjennom alternative undervisningsformer.
2. Å øke studiekvaliteten gjennom å prøve ut alternative, praksisnære undervisningsformer som kan øke studentenes motivasjon og læring.
3. Å etablere et tettere samarbeid med praksisfeltet i kommunene og hos Fylkesmannen i Østfold.
4. Å styrke kvaliteten på praksisstudier og yrkesutøvelse til barn og unge med funksjonsnedsettelse og deres familier.

Våren 2006 inviterte sosial- og helsedirektoratet gjennom Fylkesmennene til Erfaringskonferanser i hver av landets fylker med tema: Tilrettelegging av det kommunale tjenestetilbudet til barn og unge med nedsatt funksjonsevne og deres familier TaKT (heretter benevnt som TaKT)

Gjennom St.meld. 40 (2002 – 2003): Nedbygging av funksjonshemmede barrierer var det satt fokus på hvordan kommunene skulle tilrettelegge tjenestetilbudet for de angitte familiene. Gjennom mer samordning og koordinering av tiltak, bedre informasjon og kompetanse i hjelpeapparatet skulle tjenestetilbudet bedres. På tross av innsatsen viste brukerundersøkelser at det kommunale tjenestetilbudet ikke fungerte tilstrekkelig i forhold til brukernes ønsker og behov. Uttalelser fra ulike brukerorganisasjoner og resultater fra nyere forskning, bla. Holck

(2005), Handikappede Barns Foreldreforening (HBF) (2006) viste at det kommunale tjenestetilbudet til barn og unge med nedsatt funksjonsevne og deres familier ikke var tilstrekkelig. Særlig var det missnøye med:

- manglende tilgjengelighet og lite fleksibilitet
- liten innflytelse (for familiene/foreldrene)
- manglende samordning

Som ledd i oppfølging av Stortingsmeldingen tok Sosial- og helsedirektoratet gjennom en Erfaringskonferanse og et 2-årig opplæringsprogram for ansatte i kommunen et initiativ til en ytterligere kompetanseheving innen det kommunale tjenesteapparatet for barn og unge med nedsatt funksjonsevne og deres familier.

Etter å ha deltatt i Erfaringskonferansen som ble avholdt i Østfold i mars 2006 fikk jeg ideen til å utvikle et FOU prosjekt sammen med vernepleierstudenter fra siste studieår. Et av hovedtemaene i vernepleierutdanningens siste studieår er kommunal tjenesteyting i helse- og sosialsektoren. Et opplæringsprogram sammen med kommunale tjenesteytere ville derfor kunne gi studentene en ytterligere fordypning og kvalifisering til å gjøre vurderinger, foreta saksbehandling og yte kvalitativt gode tjenester til brukergruppen.

TaKT er et opplæringsprogram som retter seg mot de som arbeider med eller har ansvaret for tjenester til barn og unge med funksjonsnedsettelse og deres familier.

Opplæringsprogrammets mål er å bidra til å skape gode løsninger for familiene. Slike løsninger krever kunnskap – klokskap og samhandling – som forøvrig også er grunnpilarene i opplæringsprogrammet.

Mange nyutdannede vernepleiere vil starte sin yrkeskarriere i kommunene. Det er derfor viktig at de har tilstrekkelig kunnskap om tiltak og tjenester til barn med nedsatt funksjonsevne og deres familier. Studentdeltagelse i opplæringsprogrammet vil kunne gi studentene kompetanseheving om brukergruppen. Gjennom kompetansehevingen vil studentene kunne formidle kunnskap om tiltak og tjenester overfor brukergruppen videre til medstudenter, slik at også de får ta del i kunnskapen om den innsatsen som gjøres i forhold til barna og unge med funksjonsnedsettelse og deres familier.

Rapporten starter med en ytterligere presentasjon av TaKT og opplæringsprogrammet. Deretter presenteres hvordan studentene ble rekruttert og hvordan studentaktiviteten i

prosjektet ble organisert og gjennomført. Avslutningsvis beskrives resultatene av FOU-prosjektet.

2 TaKT

En av hovedintensjonene med TaKT-programmet er å spre ideer om gode og fleksible løsninger og gode erfaringer med vellykkede ordninger for barn og unge med funksjonsnedsettelse og deres familier. Gjennom et opplæringsprogram skal kommunalt ansatte tilegne seg ny kunnskap og dele gode erfaringer med hverandre. Hensikten med opplæringsprogrammet er å utvikle et bedre tjenestetilbud basert på fleksible og brukerrorettede ordninger.

Utviklingen av kurset bygger på data fra HBF 2006, som har intervjuet 100 foreldre.

Grunnleggende spørsmål i intervjuet var:

- Hva er gode løsninger for familier med barn med funksjonsnedsettelse?
- Hvorfor oppleves tilbudet som godt? – Når gjør det det?
- Hva skal til for at møtet med hjelpeapparatet oppleves som positivt?

Foreldrenes beskrivelser oppsummeres slik:

- Ordningene er gode nok når vi får leve et normalt liv!
- Barnehage/skole: trivsel og opplæring, smidige overganger, fleksibel integrering
- Deltagelse i fritidsaktiviteter og nærmiljø
- Flexibilitet på arbeidsplassen til foreldrene
- Avlastning og hjelp; nok, fleksibel, stabil og kompetent
- Et mangfold av løsninger – valgfrihet!

Det gode møtet med tjenesteapparatet avhenger av både relasjoner og struktur!

- Kommunikasjon
- Innflytelse; å bli hørt og tatt med på råd
- En kontaktperson, en dør – tverretattlig koordinering
- Informasjon; samordnet, tilgjengelig og nok

Det gode møtet er det som fører til handling

- Kunnskap
- Løsningsorientering og handlekraft
- Kreativitet og mot (HBF 2006)

I tillegg har 100 ansatte, - koordinatorene – saksbehandlere og ledere – kommet med forslag til aktuelle temaer for opplæringsprogrammet.(shdir.no/takt 2006).

2.1 Opplæringsprogrammet

2.1.1 Målsettingen med opplæringsprogrammet

1. Spre erfaringer

Ett delmål har vært å spre erfaringer og kunnskap om de gode løsningene mellom ledere, saksbehandlere og andre i det kommunale tjenestetilbudet.

2. Kompetansehevingsprogram.

Gjennom et opplæringsprogram rettet mot saksbehandlere skulle det utvikles mer kompetanse slik at tjenesteyterne ble bedre i stand til å skaffe seg en større oversikt over den enkelte families situasjon, slik at de kan utvikle et mer helhetlig og tverrfaglig tjenestetilbud med fokus på brukervedvirkning (www.shdir.no/takt).

2.1.2 Organisering

Opplæringsprogrammet har vært organisert med tre moduler med tre samlinger à to dager:

1. Samling: Det ideologiske bakteppet – brukervedvirkning/juridiske rammer
2. Samling: Virkelighetsforståelser og kommunikasjonskanaler, og samarbeid
3. Samling: Gode løsninger hva er det? Veien videre? (www.shdir.no/takt).

Kursdeltagerne ble inndelt i grupper som fikk oppdrag og oppgaver å løse mellom hver samling. Gruppene ble satt sammen tverrfaglig og tverretattlig.

Opplæringsprogrammet var organisert slik at de som ønsket det kunne avlegge eksamen med 4,5 studiepoeng. Det ble utstedt kursbevis til alle som deltok på alle samlingene.

Fylkesmennene i hvert fylke har hatt ansvar for rekruttering og gjennomføring av opplæringsprogrammet i det enkelte fylket. Representanter fra de fleste kommunene i Østfold deltok sammen med representanter fra voksenhabiliteringen, barnehabiliteringen og representanter fra Høgskolen i Østfold.

Ytterligere beskrivelse av programmet se www.shdir.no/takt.

3 Beskrivelse av FOU prosjekt

Etter søknad til Fylkesmannen i Østfold fikk HIØ innvilget deltagelse i opplæringsprogrammet med fire plasser, tre plasser til studenter og en plass til en ansatt fra Høgskolen i Østfold. Siden barn og unge med nedsatt funksjonsevne og deres familier er viktig innsatsområder for kommende vernepleiere innvilget Fylkesmannen i Østfold kursavgift for studentene. Undertegnede dekket kursavgift over eget FOU-budsjett. Reiseutgifter ble dekket over eget FOU-budsjett. Utover dette påløp ingen kostnader. FOU prosjektet ble beskrevet som et 4-trinns prosjekt i FOU søknaden (2006 – 2007)

1. Det søkes Fylkesmannen i Østfold om deltakelse i Opplæringsprogrammet høsten 2006 for tre studenter og en ansatt fra HIØ.
2. Studentene som deltar i opplæringsprogrammet formidler kunnskap om TaKT videre til medstudenter.
3. De samme studentene fortsetter arbeidet med fokus på TaKT i praksis 3 som begynner i januar 2007. Praksis 3 varer i 10 uker – og gir en uttelling på 15 studiepoeng. Hovedtema for denne praksisperioden er miljøarbeid – herunder også et fokus på oppbygging og organisering av kommunale tjenestetilbud, tverrfaglig samarbeid og saksbehandling.
Det vil gå en henvendelse til tre kommuner som deltar i opplæringsprogrammet om praksisplass for disse tre studentene i praksis 3. Studentene vil da få mulighet til å videreutvikle kunnskapen de har tilegnet seg under deltagelse i opplæringsprogrammet direkte i praksis. Undertegnede følger praksis 3 for disse studentene som veileder.
4. De samme studentene fortsetter som en bachelorgruppe i praksis 4 våren 2007. Tema: TaKT. Praksis 4 er utgangspunktet for bacheloroppgaven som skrives i denne perioden. Dette er en fordypningsoppgave i størrelsesorden 10500 ord. Oppgaven gir en uttelling på 15 studiepoeng.
For gjennomføring av denne praksisperioden kan en tenke seg ulike muligheter – enten med en tilknytning til samme kommune som ved gjennomføring av praksis 3 eller med en tilknytning til Fylkesmannens kontor. Praksisstedet/Fylkesmannens kontor vil kunne komme med ønsker om oppdrag som ønskes gjennomført i fordypningspraksis. Eksempelvis kunne et begynnende evalueringsarbeid forberedes/påbegynnes. Undertegnede fortsetter som veileder for de samme studentene også i denne praksisperioden.
5. Undertegnede skriver som del av FOU- prosjektet en rapport.

3.1 Pedagogisk plattform for FOU-prosjektet

Ved Høgskolen i Østfold, vernepleierutdanningen benyttes Problembasert læring (PBL) som pedagogisk plattform. *Problembasert læring* handler om å se problemet først. Problembasert læring er en undervisningsmetode der studentene lærer seg fag gjennom arbeid med en caseoppgave, ofte et problem eller en situasjonsbeskrivelse, der det ikke er gitt ett riktig svar (Pettersen 2005).

Dochy et al. (2003) beskriver seks karakteristikk som minimum må være tilstede for at undervisning kan sies å bygge på en problembasert læringsplattform:

1. Undervisningen skal være studentsentrert.
2. Læringssituasjonen skal organiseres med små studentgrupper hvor hver gruppe har en fast veileder.
3. Veilederen guider studentene i læringsprosessen.
4. Studentene skal ta utgangspunkt i autentiske/praksisnære situasjoner.
5. Studentene må ha ferdigheter i å arbeide med problemløsning på måter som tilsvarer arbeidsmetoder de ville benyttet i den praktiske arbeidssituasjonen: eks. pbl-7 trinnmodell.
6. Ny informasjon og ny kunnskap som kreves for å løse problemene tilegnes gjennom egenaktivitet hos studentene.

En annen pedagogisk plattform som jeg har støttet meg til i utformingen av FOU-prosjektet er et sosiokulturelt perspektiv som ser på læring som situert læring. Et sosiokulturelt perspektiv er et bredt perspektiv som ser på læring, utvikling og endring som kunnskap som blir konstruert i en interaksjon mellom mennesker i en gitt sosial eller kulturell kontekst (Søljø 2001). I en sosiokulturell referanseramme vil derfor situert læring forstås som den læring, erkjennelse og forståelse som skjer i samarbeid med andre. Læring skjer i situasjoner hvor både kontekst, kultur og fysiske rammer er elementer som påvirker (Dysthe 1996, Pettersen 2007). Med dette som referanseramme ligger det til rette for en læringssituasjon og en kunnskapsstruktur som integrerer teori og praksis for studentene. En læringssituasjon som er en aktiv prosess og ikke en passiv lagring av kunnskap (Hofseth 1995).

3.2 Gjennomføring av FOU prosjekt

FOU-prosjektet startet i september 2006 og avsluttet i juni 2007.

3.2.1 Rekruttering av studenter

Studenter fra siste studieår, vernepleie, deltid, fikk tilbud om å delta. Studentene ble rekruttert gjennom at først en student ble forespurd. Denne studenten henvendte seg deretter til to andre studenter med forespørsel. Alle tre takket ja etter første henvendelse.

Deltakelse i opplæringsprogrammet har medført merarbeid utover studiene, for studentene.

Det var derfor under rekrutteringen viktig å få tak i studenter som var motiverte. Innholdet i opplæringsprogrammet var i stor grad i samsvar med oppsatt undervisning for høstsemesteret i vernepleierutdanningen. Studentene så derfor muligheten for deltagelse i opplæringsprogrammet som mulighet for repetisjon og fordypning heller enn som belastende merarbeid.

3.2.2 Rekruttering av veiledere for praksis 3 og praksis 4

Under første samling av opplæringsprogrammet ble det rekruttert tre kommuner med tre veiledere som ønsket å ta imot studenter i praksis 3.

Fylkesmannen i Østfold sa ja til å være praksissted og veileder for studentene i praksis 4, Bacheloroppgaven.

4 Deltagelse og erfaringer fra FOU-prosjektet

4.1 Opplæringsprogrammet

Opplæringsprogrammet i Østfold startet i september 2006 og avsluttet i desember samme år. Deltagelse i opplæringsprogrammet innebar tre samlinger à to dager og gruppearbeid mellom hver samling. Deltagerne fra HIØ deltok i hver sin gruppe. Studentene deltok i grupper i de respektive kommunene som hadde takket ja til å ta imot studentene i praksis 3. Kommende praksisveiledere for studentene i praksis 3 deltok i de samme gruppene.

Siste gruppearbeid ble organisert geografisk slik at alle deltagerne fra Høgskolen i Østfold var i gruppe sammen med representanter fra Hvaler kommune. Oppdraget var å produsere en god løsning for tiltak eller tjenester til barn med funksjonsnedsettelse og deres familier. Gruppen fra Hvaler kommune og HIØ utarbeidet et forslag til rutiner for etablering av ansvarsgrupper. Bidragene fra gruppearbeidet er publisert på www.shdir.no/takt.

Ingen av representantene fra HIØ avla eksamen etter endt opplæringsprogram.

4.2 Praksis 3 og Praksis 4

Praksis 3: Studentene gjennomførte våren 2007 praksis 3 i tre ulike kommuner. Temaer som studentene videreførte fra opplæringsprogrammet til Praksis 3 var: kommunikasjon, tverrfaglig samarbeid, individuell plan og saksbehandling.

Praksis 4: Studentene dannet en bachelorgruppe for praksis 4. Tema for bacheloroppgaven ble Individuell plan. Praksissted ble hos Fylkesmannen i Østfold.

4.3 Undervisning av medstudenter

Studentene videreformidlet kunnskap de hadde tilegnet seg gjennom opplæringsprogrammet gjennom to tre timers forelesninger for to kull vernepleierstudenter.

4.4 Metodetilnærming i datainnsamling

Metodetilnærmingen for datainnsamling i dette FOU-prosjektet er en kvalitativ tilnærming. Det er gjennomført gruppesamtaler med studenter og praksisveiledere. Samtalene er gjennomført etter samme lest som et fokusgruppeintervju der gruppa har produsert data gjennom gruppesamtalene, omkring tema student i praksis (Morgan 1997). Samtalene er ikke å

definere som selvstendige fokusgruppeintervjuer da innholdet i samtalene har berørt flere temaer. Datainnsamlingen er gjennomført i gruppesamtaler med studentene og i gruppesamtale med student, praksisveileder og undertegnede. Samtalene med studentene er gjennomført ved HIØ, samtalene hvor praksis har deltatt er gjennomført ute på det enkelte praksissted under en halvtidsevaluering av studentene i praksis.

4.5 Erfaringer fra praksisveiledere og studenter

Erfaringene fra praksisveilederne og studentene er oppsummert som følger:

4.5.1 Erfaringer fra praksisfeltet

Tilbakemeldingene fra praksisveilederne er udelt positive. De opplevde det nyttig at studentene deltok i gruppene under opplæringsprogrammet. De ble kjent med studentene før de kom til praksis 3. Studentene var aktive i gruppene og tilførte gruppene nyttige innspill. Særlig gir praksisveilederne en positiv tilbakemelding på at studenten kom til praksis med en oppdatert kunnskap, spesielt i forhold til individuell plan. Gjennom opplæringsprogrammet hadde veilederne blitt kjent med studentenes kunnskap og gjennom at de hadde deltatt i felles kompetanseheving, kunne studentene raskere settes til selvstendige oppgaver i Praksis 3.

4.5.2 Erfaringer fra studentene

Tilbakemeldingene fra studentene er også udelt positive. Gjennom opplæringsprogrammet opplevde de at det var et stort samsvar mellom semesterets undervisning ved HIØ og temaene for opplæringsprogrammet. Studentene stilte spørsmål til valg av flere av temaene i opplæringsprogrammet. Utfra deres forventninger til praksisfeltet mente de at flere av temaene burde være grunnleggende kunnskap i en profesjonell yrkesutøvelse og derved ikke tema i et opplæringsprogram for yrkesutøvere med lang profesjonell praksis. Som konkret eksempel nevnte de forelesning om grunnleggende kommunikasjonsferdigheter, som de som studenter hadde første studieår.

Studentene bifaller veiledernes erfaringer med å ha blitt kjent med praksisfeltet før oppstart i praksis. De opplevde alle at det ble stilt store forventninger til dem og at de raskt fikk selvstendig ansvar i praksisperioden.

Studenten oppleve å få en faglig fordypning innen tverrfaglig samarbeid, saksbehandling, tildeling og oppfølging av sosiale tjenester (Lost kap. 4a - e)

5 Er målet nådd?

Hensikten med prosjektet var 4-delt. Hva har vi oppnådd?

- 1 Å videreutvikle problembasert læring som læringsplattform gjennom alternative undervisningsformer.
2. Å øke studiekvaliteten gjennom å prøve ut alternative, praksisnære undervisningsformer som kan øke studentenes motivasjon og læring.

Ideèn med å ta studenter med ut i praksisfeltet for kompetanseheving er gitt positiv tilbakemelding fra både studenter og representanter fra så vel kommunene som fra fylkesmannens kontor. Læring i praksisnære situasjoner oppleves av studentene som god læring. De gir tilbakemelding på at det var moro å delta i prosjektet. For vernepleierstudenter som snart skal ut i yrkeslivet har deltagelsen gitt en motivasjon i forhold til å bli kjent med praksisfeltet før jobbsøking. Dessuten var det en flott arena for studentene å kunne presentere seg som snart nyutdannede vernepleiere. En student fikk tilbud om arbeid etter endt utdanning.

- 3 Å etablere et tettere samarbeid med praksisfeltet i kommunene og hos Fylkesmannen i Østfold.

Gjennom deltagelse i opplæringsprogrammet og gjennom et tettere samarbeid med tre kommuner er det etablert flere kontakter som har vært nyttige for videre gjennomføring av Praksis 3. Flere har sagt seg villige til å ta imot studenter i praksis. Som et resultat av dette FOU prosjektet er det også etablert samarbeidsmøter mellom HIØ og familieavdelingen hos Fylkesmannen i Østfold. Det er også etablert en tettere kontakt mellom HIØ og Sykehuset Østfold seksjon for barnehabilitering.

- 4 Å styrke kvaliteten på praksisstudier og yrkesutøvelse overfor barn og unge med funksjonsnedsettelse og deres familier.

Det er vanskelig å måle hvorvidt dette FOU-prosjektet har ført til å styrke kvaliteten på praksisstudier og yrkesutøvelse overfor barn og unge med funksjonsnedsettelse og deres familier. Gjennom deltagelse i dette FOU prosjektet har studentene tilegnet seg teoretisk og praktisk kunnskap på ulike forvaltningsnivåer om tilbud til barn og unge med funksjonsnedsettelse og deres familier. Kunnskap de har med seg som bidrag i utvikling av egen profesjonell praksis.

Referanser

Dochy F, M Segers, P Van Bossche & D Gijbels 2003: *Effectes of problem-based learning: a meta-analysis. Learning an instruction.*

Dysthe, Olga (red) 1996: Dysthe, O: *Ulike perspektiver på læring og læringsforskning i*
Dysthe, O (red): *Ulike perspektiver på læring og læringsforskning:1996*, Oslo, Cappelen Akademisk forlag

Handikappede Barns Foreldreforening (HBF) 2006: *Brukerundersøkelse i Sosial- og helsedirektoratet (2006) Orientering om TaKT.*

Hofseth, Arnold 1995: *Å undervise studenter*, Oslo, Universitetsforlaget

Holck, Giske 2005: *Styringsutfordringer av komplekse tjenester til barn og unge med funksjonsnedsettelse og deres familier* (PhD-upublisert materiale)

Høgskolen i Østfold 2006: *Kvalitetssystemet Beste Practice.*

Høgskolen i Østfold 2006: *Serviceerklæring for Høgskolen i Østfold*

Høgskolen i Østfold 2006: *Strategis plan for Høgskolen i Østfold (2006 – 2013)*

Høgskolen i Østfold 2006: *Årsplan for Avdeling for helse og sosialfag (2006 – 2007)*

Pettersen, Roar 2005. *Kvalitetslæring i høgere utdanning. Innføring i problem- og praksisbasert didaktikk.* Oslo: Universitetsforlaget.

Morgan, D L 1997: *Focus Groups as Qualitative Research*, Sage London

Söljö, R. 2001: *Læring I praksis. I et sosiokulturelt perspektiv.* Cappelen Akademisk Forlag. Oslo.

Sosial og helsedepartementet 1993. Rundskriv I-I/93, *Lov om sosiale tjeneste mv.*

Sosial- og helsedirektoratet 2006: www.shdir.no/takt

St.meld. 40 (2002 – 2003): *Nedbygging av funksjonshemmede barrierer*